

STRESZCZENIE ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

Bariery i różnice w procesie rewitalizacji w krajach po transformacji ustrojowej na przykładzie Łodzi i Zagrzebia ze szczególnym uwzględnieniem przestrzeni publicznej

Wizerunek miasta ciągle się zmienia. Tkanka miejska ewoluuje wraz z potrzebami społeczeństwa. Planowanie i rozwój urbanistyczny idą za zmianami społeczno-gospodarczymi i urbanistycznymi, podążając za postępem społeczeństwa. Praca analizuje współczesne polityki urbanistyczne, szczególnie w krajach postsocjalistycznych, na przykładzie dwóch wybranych studiów przypadku, Łodzi w Polsce i Zagrzebia w Chorwacji. Koncepcja rewitalizacji miast pojawiła się w Europie Zachodniej i Stanach Zjednoczonych już w latach 70. XX wieku, będąc bezpośrednią odpowiedzią na XX-wieczne koncepcje urbanistyczne, dotyczące takich problemów jak deindustrializacja, rozrastanie się miast (*urban sprawl*), złe warunki życia itp. Koncepcja ta nie pojawiła się w tym samym czasie w krajach postsocjalistycznych. Pod koniec lat 80. XX wieku komunizm i socjalizm zaczęły upadać, co oznaczało nowy początek dla krajów będących pod reżimem. Upadek systemów komunistycznych i socjalistycznych oznaczał nowe życie miast, w każdym możliwym aspekcie: społecznym, miejskim i gospodarczym. Po zmianie systemu politycznego i gospodarczego kraje postsocjalistyczne stanęły przed nowymi wyzwaniem we wszystkich aspektach życia miejskiego, borykając się z szybkimi procesami prywatyzacji, deindustrializacji, decentralizacji itp.

Rewitalizacja miast jest definiowana jako interdyscyplinarne prace obejmujące waloryzację, rewaloryzację, odbudowę, modernizację oraz działania mające na celu ożywienie dzielnicy lub miasta zniszczonego w różnych aspektach, także gospodarczych i społecznych. Jest formą działania, wpisującą się w politykę miejską, mającą wpływ na całe życie miasta, działaniem łączącym szacunek dla przeszłości i lokalnych tradycji z rozwiązywaniem lokalnych problemów mieszkańców. Ponadto definiowana jest jako proces mający na celu osiągnięcie trwałości i skuteczności przekształceń miejskich oraz eliminację negatywnych zjawisk. Podkreśla się również jej złożoność i interdyscyplinarność, wskazując na kontekst terytorialny i potrzebę szerokiej socjalizacji. Proces ten, zapoczątkowany wcześniej w społeczeństwach zachodnich, jest nową koncepcją w krajach postsocjalistycznych. W Polsce pierwsze próby praktyk rewitalizacyjnych można śledzić od początku XXI wieku, podczas gdy w Chorwacji wciąż nie ma oficjalnych dokumentów określających rewitalizację jako oficjalną politykę urbanistyczną. Dlatego też, ze względu na różnicę w historycznych, społeczno-ekonomicznych uwarunkowaniach i obecnych potrzebach miast w krajach postsocjalistycznych, w porównaniu z miastami zachodnioeuropejskimi i amerykańskimi, celem niniejszej pracy jest wykazanie, że zachodnioeuropejskie i amerykańskie praktyki rewitalizacji miast nie mają pełnego zastosowania w krajach po transformacji ustrojowej w Europie Środkowej i Południowej. Ponadto praca bada możliwość stworzenia modelu procesu rewitalizacji miast postsocjalistycznych w oparciu o już zrealizowane projekty rewitalizacji w niektórych miastach postsocjalistycznych. Model ten zapewniłby lepszy wgląd w przyszłą praktykę niż zastosowanie modeli zachodnich, jednak nadal wymagałby dostosowania do lokalnych potrzeb i kontekstualizacji.

Praca podzielona jest na pięć głównych części. Pierwsza część pracy wnikliwie analizuje historię procesów rewitalizacji miast w społeczeństwach zachodnich. Podążając za historią urbanistyki, zwłaszcza urbanistyki XX wieku, ma na celu znalezienie relacji między historycznymi politykami urbanistycznymi a ich związkiem z interdyscyplinarnymi współczesnymi koncepcjami, takimi jak rewitalizacja miast. Odbywa się to poprzez badanie sześciu wybranych przykładów studium przypadku, z Europy Zachodniej i Stanów Zjednoczonych. Miasta zostały wybrane na podstawie takich kryteriów jak ich skala, historia rozwoju oraz problemy urbanistyczne, z jakimi się borykały. Wszystkie wybrane przykłady wykazują podobieństwa z głównymi miastami badania, Łodzią i Zagrzebiem. Druga część opracowania bada związek przestrzeni publicznej z rewitalizacją miast. Przestrzeń publiczna uznawana jest za główną tkankę integracyjną miasta, dlatego jej rola w procesie urbanistycznym jest kluczowa. Przestrzenie publiczne odgrywały w historii miasta różne role, dlatego ich kształt i wizerunek również ulegają ciągłym zmianom. Praca analizuje historię przestrzeni publicznych i eksploruje problemy, z jakimi boryka się dziś przestrzeń publiczna na przykładach różnych miast. Trzecia część opracowania dotyczy relacji dziedzictwa architektonicznego i kulturowego w procesie rewitalizacji. Interdyscyplinarność rewitalizacji jako koncepcji nie tylko pozwala, ale wymaga włączenia różnych dyscyplin w tworzenie polityk urbanistycznych. Dziedzictwo architektoniczne i kulturowe jest ważne nie tylko jako zabytek prezentujący historię, ale także w definiowaniu *genius loci* miejsca. Ponadto we współczesnym społeczeństwie, gdzie zrównoważony rozwój powinien być jednym z najważniejszych czynników w planowaniu, holistyczna strategia rewitalizacji miast, oparta na przebudowie, zachowaniu i rehabilitacji, tworzy model, w którym konserwacja, zachowanie i adaptacja istniejących obiektów w tkance miejskiej jest mile widziana. Szczególnie interesujące w aspekcie adaptacji i konserwacji są tereny poprzemysłowe, duże obszary miasta, które po deindustrializacji straciły swój cel i uległy zdegradowaniu, opuszczone i nieużytkowane. Często znajdują się w centralnych obszarach miasta. Doświadczenia pokazały, że nie tylko są one świadectwem historii, pokazując, jak wyglądało życie w mieście, ale mogą stać się zaczątkiem jego nowego życia, atrakcyjnymi obszarami, pomagającymi w integracji zdeintegrowanej tkanki miejskiej. Czwarta część opracowania skupia się na analizach dwóch wybranych miast, Łodzi i Zagrzebia. Miasta są analizowane pod kątem wszystkich wcześniej wymienionych aspektów: historii rozwoju urbanistycznego, stanu przestrzeni publicznej, problemów urbanistycznych, z jakimi borykają się te miasta, możliwego potencjału dziedzictwa architektonicznego, zwłaszcza poprzemysłowego. Analizowane są również istniejące i realizowane praktyki i projekty rewitalizacyjne wraz z oceną ich powodzenia w celu zbadania możliwości stworzenia modelu rewitalizacji.

Ostatnia część opracowania jest podsumowaniem całej pracy, w której omówione są ogólne koncepcje rewitalizacji, z zaakcentowaniem głównych celów i możliwych realizacji. Przedstawiono główne bariery i różnice w przyjmowaniu zachodniego modelu rewitalizacji miast w krajach postsocjalistycznych, a także znaczenie przestrzeni publicznej i (poprzemysłowego) dziedzictwa architektonicznego w procesie rewitalizacji. Przedstawiono i porównano wnioski z głównych studiów przypadku, Łodzi i Zagrzebia. Akcentowane są zarówno pozytywne, jak i negatywne punkty z obu miast. Dla porównania, rozważana jest kwestia możliwości wdrożenia istniejących praktyk rewitalizacyjnych z Łodzi w Zagrzebiu, aby stwierdzić, czy model rewitalizacji *know-how* ma zastosowanie w innych krajach postsocjalistycznych. Stwierdzono, że dziedzictwo architektoniczne (zwłaszcza postindustrialne) może być generatorem rewitalizacji miast, a także koncepcją nadającą miastu niepowtarzalny charakter i tym samym wyróżniające je w epoce globalizacji. To nie tylko narzędzie kreowania wyjątkowości jako atrakcyjności turystycznej, ale także tworzenia palimpsestu historii jako

żywego, widzialnego muzeum historii dla obecnych i przyszłych pokoleń. Badania wykazały również, że przestrzeń publiczna jest istotna w tkance miejskiej, jako tkanka łącząca, która tworzy miasto, niezależnie od sposobów jego użytkowania. Przy tworzeniu przestrzeni publicznych, wystarczy, aby one zaistniały w wysokiej jakości, w formie która łatwo dostosowuje się do różnych sposobów użytkowania. Model zachodni okazał się w większości niemożliwy do zastosowania w krajach postsocjalistycznych. Poprzednie zachodnie projekty rewitalizacyjne rozwiązywały problemy miast zachodnich, które wtedy były dla nich aktualne, metodami i narzędziami znanymi wówczas, w innych społeczeństwach niż są dzisiaj. Co więcej, część problemów, z którymi borykały się i rozwiązywały wówczas miasta zachodnie, nadal występują w miastach postsocjalistycznych. Jednak, choć problemy mogą być podobne, w dzisiejszych czasach otaczają je zupełnie inne uwarunkowania społeczno-urbanistyczne i polityczne. Co więcej, aktualne ważne kwestie, którymi należy się dziś zająć, takie jak zmiany klimatyczne, nie były wówczas częścią profesjonalnego ani ogólnego dyskursu, podczas gdy obecnie są największym zagrożeniem, przed jakim stoi społeczeństwo. Również powstanie technologii i rewolucja technologiczna w ogóle nie tylko zmieniły sposób, w jaki żyjemy, pracujemy, komunikujemy się i spędzamy czas wolny, ale w pewnym sensie zmieniły sposób funkcjonowania i wyglądu miast. Podczas gdy miasta zachodnie zmagają się obecnie z tymi problemami, miasta postsocjalistyczne wciąż nie wypełniły przepaści i rozwiązały problemów, z jakimi borykało się społeczeństwo zachodnie w epoce socjalizmu. Dlatego też obecnym zachodnim koncepcjom rewitalizacji miast nie tylko brakuje wielu czynników, jeśli chodzi o ich zastosowanie do miast postsocjalistycznych, ale są one jednocześnie zbyt zaawansowane. Jednocześnie stwierdzono, że doświadczenia z miast postsocjalistycznych, które od transformacji ustrojowej (głównie począwszy od 2000 roku) przechodzą proces rewitalizacji miast, mogą być pomocne w tworzeniu modelu dla miast, które tego procesu jeszcze nie rozpoczęły. Miasta te, bez względu na to, jak bardzo różnią się pod pewnymi względami, mają również wiele wspólnych problemów, a także podobne uwarunkowania społeczno-historyczne i historie rozwoju. Występują takie problemy jak nieodpowiednie warunki mieszkaniowe, nieutrzymanie zasobu mieszkaniowego, nieodpowiednia infrastruktura komunalna, nieodpowiednia struktura społeczna i wiekowa mieszkańców, obszary nieaktywne i zdegradowane w tkance miejskiej, tereny przemysłowe po procesie deindustrializacji, luki i puste działki w tkance miejskiej, szczególnie w szerszym obszarze centrum miasta. Biorąc to pod uwagę, praca wskazuje, na licznych przykładach z obu miast, że koncepcje rewitalizacji powinny być zawsze planowane i ukierunkowywane w odpowiedzi na lokalne potrzeby, aby dalej wspierać lokalne społeczności i przedsiębiorstwa, dlatego plany rewitalizacji muszą być kontekstualizowane, dopasowując się do lokalnych potrzeb i rozwiązując lokalne problemy. Jednak podobieństwa i wspólne uwarunkowania społeczno-historyczne mogą pozwolić na wdrożenie metody know-how między różnymi miastami postsocjalistycznymi.

